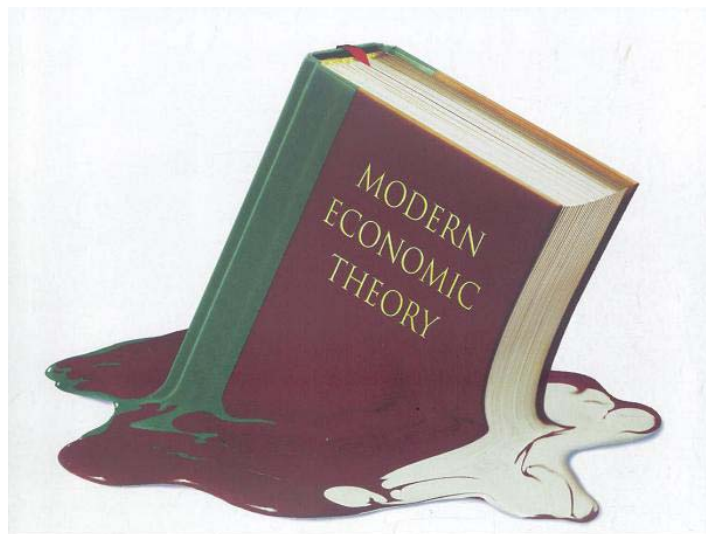

Kiss Károly

A közgazdaságtan esendősége

(és mihaszna válság idején)

Készült a Stratégiai Kutatóintézet megbízásából

Budapest 2011 március

E tanulmány *nem* arról szól, hogy hogyan tört ki a válság, milyen téves intézkedések okozták, mivel járt és mit tettek és tesznek az egyes kormányok és nemzetközi szervezetek a leküzdésére és milyen megelőző intézkedéseket hoznak. (Ezek a fejlemények többnyire ismertek; a dolgozatban is szerepelnek, de háttérként.) Azt vizsgálom meg, hogy milyen *gazdaságelméleti* alapokon fejlődött ki a 2007 óta tartó válság, milyen *gazdaságelméleti* keretek között értelmezhető és hatására milyen változások történnek a *gazdaságelméletben*. Mi a súlya a gazdaságpolitikai hibáknak és az elméleti alapállásnak? Egyáltalán, téves gazdaságelméleti alapok okozzák a válságot, gazdaságpolitikai hibák, vagy az természetes jelenség? Vagy mind a három tényező. Arról lenne szó, hogy a közgazdaságtudomány még nem nőtt fel odáig, hogy képes legyen a válságok megelőzésére, vagy azok kialakulását nem lehet megakadályozni? De még az előrejelzésre sem képes? (Esetleg ezt nem is tartja feladatának?)

Tanulmányomat nem azzal az ambícióval írom, hogy áttekintsem a kérdés gazdaságfilozófiai szakirodalmát; a jelenlegi válság és előzményeinek gazdaságelméleti fejleményeit mutatom be.

Az elemzésben *J.M. Keynes* nézetei központi szerepet játszanak, hiszen a mindeddig legnagyobb gazdasági válságra az ő receptje adta a megoldást, és a mostanit is az ő javaslatainak szellemében kezelik. Helye, szerepe a közgazdaságtan jövőjében azonban már nem annyira biztos.

A közgazdasági elméletek és a makroökonómia, mint tiszta tudományok terén nem vagyok eléggé járatos, ezért a témát nem önmagában, hanem a gazdasági folyamatokkal és a gazdaságpolitikával összefüggésben tárgyalom, de az elemzés fő dimenziója mégis a *gazdaságelmélet*.

A címet részben oroztam, Vincze Jánostól. (Lásd az irodalomjegyzékben.)

RÖVID ÖSSZEGZÉS

Az ember azt hinné – még ha közgazdász is -, hogy a hegeli triád a közgazdaságtanra is érvényes: a régi eszmék érvényüket veszítik, ellentmondásba kerülnek a változó világgal, újak jelennek meg és kialakul valamifajta szintézis közöttük. A közgazdaságtanban viszont mintha körbe-körbe járnánk, nincs spirálmozgás, nincs felemelkedés. A '70-es, '80-as évek fordulóján szinte brutálisan törtek elő a meghaladottnak hitt szabadpiaci kapitalizmus eszméi. Harminc évig tartó regnálásukat az is megerősítette, hogy a sokak által alternatívának hitt szocialista tervgazdálkodás megbukott. A jelenlegi válság kezelése pedig teljesen az azt megelőző régi keynesizmus receptje szerint történik, a közgazdaságtan semmi újat nem tud felmutatni, az elmúlt harminc évben semmilyen előrehaladás nem történt e téren. (Tézis, antitézis, tézis...?)

A Financial Times 2009 március-április-májusi számaiban a „The Future of Capitalism” címen megjelent cikksorozat neves közgazdász-szerzői gyakran kifejezték aggályukat, hogy a válság kezelése után remélhetőleg nem jön vissza a keynesista gazdaságpolitikai gyakorlat és a korporatizmus. De akkor mi fog visszajönni? Ez az, amivel a közgazdaságtan alapvetően adós maradt mindmáig. Ezt az evidenciának tűnő véleményt azonban nem mindenki osztja. David Colander, az egyik legismertebb és legtöbbet idézett amerikai közgazdász szerint a közgazdaságtan – legalább is a dolgok mai állása szerint – a közgazdaságtanért van, tehát nem kérhető rajta számon, hogy mennyire használható a gyakorlati gazdaságpolitikában és az előtekintésben. Ha azt szeretnénk, hogy a közgazdaságtannak legyen valami köze a valósághoz, akkor meg kell változtatni művelésének intézményi kereteit és feltételeit.

Az elmúlt harminc év közgazdaságtana mikroszinten arra a feltevésre épült, hogy a gazdasági szereplők racionálisan döntenek, a piacok „teljesek” és hatékonyak, az árakban minden szükséges információ összpontosul. Ezek alapján építették fel a kudarcot vallott makrogazdasági modelleket is, melyek a hatékonysági paradigmából kiindulva még a válság lehetőségével sem számoltak. A másodlagos jelzáloghitel válság kialakulását végső soron az okozta, hogy egyik alapfeltételezés sem bizonyult igaznak. Az emberek nem viselkednek racionálisan és az árak nem fejeznek ki minden szükséges információt. Úgy azonban nem alkotható makromodell, ha a szereplők mindegyike másképpen viselkedik; ahhoz a sztenderdizálásukra lenne szükség... Mivel az alap-feltételezések megbuktak, mikroszinten a viselkedési közgazdaságtan megerősödése várható (azaz az egyes szereplők eltérő viselkedésének a vizsgálata és figyelembe vétele). Ilyen alapokon azonban átfogó, mindenre kiterjedő makromodellek építése nem csak gyakorlatilag, elvileg is lehetetlennek tűnik. A modern fizikával való összevetésben a közgazdaságtan makro-szinten Bohr és Heisenberg kvantummechanikájához, semmint a determinisztikus relativitáselméletéhez hasonlítható, ezért eleve kudarcra volt ítélve, hogy a makro-közgazdászok az utóbbi mintájára törekedtek egységes modelleket felépíteni. A közgazdaságtannak aggregált modellek építése és a kívánt jövő modellezése helyett be kell érnie azzal a lehetőséggel, hogy az informatika lehetővé teszi számtalan variáns szimulálását és lejátszását, s így ismertté válhatnak e kitalált változatok következményei. (De hogy melyik válik valósággá, az nem.)

Vizsont kezd terjedni a gazdaságot és szereplőit ökoszisztémának tekintő felfogás, mikor az egyéni sajátosságok és a többi szereplőhöz, elemhez való viszony a meghatározó a rendszer működése szempontjából és a versenyt és következményeit a darwini evolúcióhoz és a természetes szelekcióhoz hasonlítják. Istennek e nagy állatkertjében azonban a legfontosabb

szereplők (bankok, pénzügyintézetek, hedge-fundok, stb.) féltve őrzik terveiket, s anélkül viselkedésük, viszonyuk a többi szereplőhöz nehezen modellezhető. Ezek a tapogatózások még igen messze vannak attól, hogy gazdaságpolitikai döntések vagy elemzés keretétől szolgáljanak; egyelőre csak mint érdekes ötlet jelennek meg.

A pénzügyi szektor „túlkapásaiból” kifejlődő válságra a természetes reagálás a szektor szabályozására és visszaszorítására irányuló törekvések. Ugyanakkor figyelemre méltó Robert Shiller véleménye, miszerint a pénzügyi „újítások” és a derivatívák nem szoríthatók vissza, ezért a közgazdaságtannak és a gazdaságpolitikának együtt kell élni velük és meg kell tanulni felhasználni őket.

Ezen túl általános az a vélemény, hogy a kapitalizmus-modellek versengéséből – a válságnak köszönhetően – az ázsiai modell fog győztesen kikerülni az angolszászal szemben. Ez a reálgazdaság súlyának megnövekedését és a bankok kézben tartását jelenti, s az állam jelentősebb szerepét (ami a közgazdász-társadalom javát már most borzongó félelemmel tölti el). A modell-sajátosságokon kívül szerepet játszik ebben az is, hogy a nyugati kapitalizmus megfárad, előregszik, s a fölös tőkét inkább járadékot hozó forrásokba fekteti, miközben a dinamikus és fiatal ázsiai kapitalizmus inkább a kockázatos vállalkozásokat kedveli. De az amerikai kapitalizmus innovációs és tőketeremtő képessége továbbra is meg fog maradni.

Amartya Sen modellje a piac + bizalom + intézményi sokszínűség elemeiből épül fel, ahol a tranzakciókat a piacon kívül más intézmények is képesek ellátni. Ez önmagában koherens, de valahogy a nyugati világ számára túl idealistának (azaz megvalósíthatatlannak) tűnik. (És attól tartok, az ázsiai kapitalizmusoknak is.)

Mivel a közgazdaságtan a válságok megelőzésére vagy leküzdésére nem produkált használható új elméletet –, és legjelesebb művelői szerint ez nem is várható el – állapotát a körbenjárással, de még pontosabban az ingamozgással írhatjuk le. Úgy tűnik, hogy a szabadabb piac és a szigorúbb szabályozás két véglete között futja be több évtizedig tartó kilengéseit. És hogy mitől leng az inga? És miért nem állapodik meg? Az okot nevezhetjük információ-hiánynak, vagy bizonytalanságnak és bizalmatlanságnak, melyből következik Keynes „likviditás-preferenciája” és az elégtelen kereslet, majd a válság és összeroppanás. De végső soron úgy ő, mint mások (pl. Rubin, Shiller) mindezt állati ösztöneinkkel hozzák kapcsolatba. Ebből a felfogásból kiindulva következik az állam beavatkozásának szükségessége, de a viselkedési közgazdaságtannak jutó nagyobb szerep is.

A bődületes informatikai robbanás korszakában fel kell tennünk a kérdést: nem elégíthető-e ki általa a gazdaság információigénye? Én magam – elnézést e blaszfémiáért – az internetet már mai szintjén is A Mindenhatónak (de legalább is A Mindentudónak) nevezem. És akkor még nem is számoltunk azzal, hogy már a látótérbe került a kvantumkomputér, melynek sebessége állítólag 53 milliárdszor (!) gyorsabb lesz a Pentium 3-énál, és a csigalassúságú digitális technikához képest „a kvantumrészek közötti nem lokális mozgás sebessége gyorsabb a fénynél” – mondják az elméleti fizikusok.¹ Ő már minden titkok tudója lesz. Ha azonban belegondolunk abba, hogy viselkedésünket, döntéseinket mi határozza meg, hogyan alakulnak ki (pl. alkalmanként egyik pillanatról a másikra, ötletszerűen), még a fentiekre tekintettel sem valószínű egy olyan makromodell megalkotása, mely le tudná győzni az eredendő információhiányt. Tehát marad a bizonytalanság.

¹ Pl. Héjjas István.

David Colander szerint a válság leküzdése után is a *mainstream* fog folytatódni.

Hasonlóan izgalmas kérdés, hogy mit hoz majd a jövő a reálfolyamatok szintjén? Az IMF adatai szerint 2007 és 2014 között 25%-kal nő a legfejlettebb országok GDP-hez mért eladósodása. A világ jelenlegi adósságállománya 82 ezer milliárd dollár, szemben a WGP (a világ össz-GDP-je) 2009-es 58 ezer milliárd dolláros összegével. Ez szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a gazdag országokat. Őket a görög tragédia fenyegeti, miközben a dinamikus feltehető gazdaságok a tévedések vígjátékát próbálják színre vinni.² A jó megoldás a gazdasági növekedés lenne; egy másik variáció, az adósság elinflálása szándékolt gazdaságpolitikával nehezen kivitelezhető. De mi ez ahhoz képest, amit a nyugati világ előregedése jelent majd! A század közepére a mostani világgazdasági válság költsége ennek legfeljebb csak 5%-a lesz.”³ Az amerikai háztartások eladósodása miatt Kína gazdasági expanzióját majd a saját belső piacára kell, hogy alapozza, de középosztályának kifejlődése és lakosságának előregedése miatt világgazdasági vezető szerepe kétségesnek látszik.

A gazdasági válságnál, az azt követő eladósodásnál, de még az előregedésnél is sokkal súlyosabb problémának ígérkezik a globális ökológiai és a klímaválság. James Lovelock szerint a század végére a klímaválságot fél, de legfeljebb ha egy milliárd ember fogja túlélni, mivel hatásai egy globális nukleáris háborúéhoz lesznek hasonlatosak. A lassan kifejlődő és hosszú távon ható problémák kezelésére azonban sem az egyes ember, sem a kormányok, sem a főáramú közgazdaságtan nem alkalmas, ugyanis diszkontáljuk a jövőt. Ezért hiába áll tettekre készen rendelkezésünkre az ökológiai közgazdaságtan, azt nem alkalmazzuk. Ha a Föld egy bank lenne, már rég megmentették volna – mondják a Greenpeace-esek.

² Daniel Gross hasonlata. Newsweek Special Edition 2011.

³ Cook & Briscoe, FT April 2 2009.

Tartalom

Bevezető kérdések és elemzési keretek.....	7
I. A 2008-as válság jellege és okai	9
Ciklikus túltermelési válság, vagy valami más?	9
Rubin: a piacok hajlamosak elmenni a végletekig	10
Kilengések	11
Mit mond a főfelelős?	13
White, Greenspan szürke ellenfele	14
Kockázatkezelés	17
Moralizálás	17
A baloldali magyarázat.....	18
Elvakult piacpártiak.....	19
II. Keynes és a válságok (gazdaságelmélet).....	20
Válságelméletek dióhéjban	20
Keynes az elégtelen kereslet okairól	20
Információhiány, óh!	22
A stagflációtól a válságig (makroökonómia)	23
Az EMH-től az AMH-ig (mikroökonómia)	25
A makro-modellek korlátai (Colander és a DSGE)	26
III. Válságkezelés (gazdaságpolitika)	28
A válság lefolyása és a neokeynesiánus megoldás.....	28
A monetáris politika felelőssége és lehetőségei	29
A finanszírozás visszaszorítása	30
Ajánlások a pénzpiacok rendbetételére	31
A <i>global governance</i> megerősítése	33
Ellenvélemények	33
Még több pénzügyi innovációt?	34
A hamvába holt <i>Zöld kiút</i>	34
IV. Változik-e a gazdaságelmélet?	36
Önbírálat és önértékelés	36
A közgazdaságtan esete a valósággal.....	37
Kapitalizmus-modellek harca: melyik életképebb?	38
Vita az állam szerepéről	39
Tőkefelesleg és a reprodukzív kapitalizmus víziója	40
Sen: piac + bizalom + intézményi sokszínűség.....	41
Az ökológia segítségül hívása: szociális evolúció	41
Miért idegenkedett Max Planck a közgazdaságtantól?	43
Colander: kompjúteres szimuláció	44
Az ökológiai közgazdaságtan, a mostohagyerek.....	44
V. Összegzés és perspektívák.....	46
Kiküszöbölhetők-e a válságok?.....	46
Tapogatózások különböző irányokba.....	48
A jelenlegi válságból való kijutás esélyei	50
A jövő kihívásai	52
Források:.....	56